

Zsidó vallás és kultúra 1

(BBN-HEB11-221, BBN-VAL11-131:4, BMA-VALD17-203.03,
BBV-202.04, BMVD-202.04)

Zsidó rítusok és zsinagógai liturgia (BBN-BIB-611)

10. Az élet ciklusa és az életszakaszokhoz köthető rítusok (1. rész).

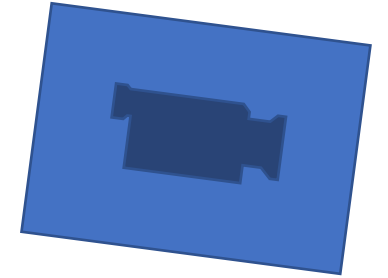
2022. 11. 23.

Biró Tamás

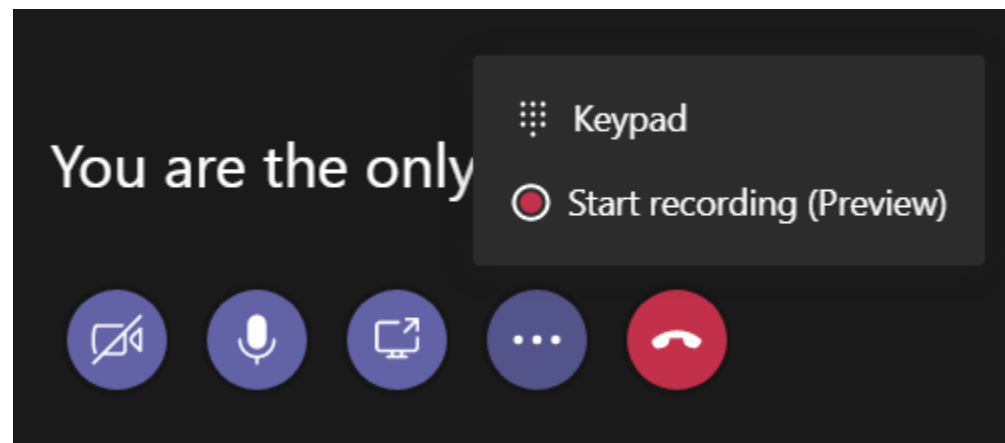
ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék, biro.tamas@btk.elte.hu

Figyelem, felvétel indul!

- Azok is meghallgathatják, akik nem tudnak részt venni a szinkron előadáson.
- Előadás visszahallgatható a vizsgára való készülés során.
- Kérem, aki nem szeretne látszódni a felvételen, az állítsa le a videóját, halkítsa le a mikrofonját. Aki nem így tesz, az beleegyezik abba, hogy felvétel készül róla.

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Weboldal: <http://hebraisztika.elte.hu/site/>

- Keleti nyelvek és kultúrák alapszak, hebraisztika szakirány (BA)
- Hebraisztika MA
- Hebraisztika-judaisztika PhD
- Minorok:
 - Judaisztika diszciplináris minor
 - Hebraisztika diszciplináris minor
 - Bibliatudomány diszciplináris minor.

Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Department of Assyriology and Hebrew
Eötvös Loránd University

Judaisztikai Kutatócsoport
MTA TK Kisebbségkutató Intézet
Centre of Jewish Studies
Center for Social Sciences, Institute for Minority Studies

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F | Tel.: +36 (1) 411-6749 | email: ahf@btk.elte.hu

- Nyitólap Main page
- Hírek News
- General Information
- Assziriológia Assyriology
- Hebraisztika Jewish Studies
- HebraWiki Project
- Munkatársak Faculty&Staff
- Órák Courses
- Könyvtár Library
- Kiadványok Publications
- Cikkek Articles
- Iráttár Archives
- Kutatás Ongoing research
- Hasznos linkek Links
- Volt hallgatók Alumni
- Szakdolgozatok Theses

Látogatók 2005. szept. 1. óta / Visitors since 01/sept/2005: 373217

Interjú a Lendület-pályázat nyertesével: Niederreiter Zoltánnal

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2022-jiddiskajt1/>
<http://birot.web.elte.hu/jiddiskajt/> *(a félév végéig)*
- Teams csoport: *Crs 22-23-1 BBN-HEB11-221 01 Zsidó vallás és kultúra 1.*
- Biró Tamás: biro.tamas@btk.elte.hu, birot@or-zse.hu
- Fogadóóra: *emailés egyeztetés alapján*
- Pótóra, ha sok óra elmaradna.

Utolsó előadás: dec. 7. online!
+ konzultációs lehetőség?

Vizsgaidőpontok?

Ha valakinek nem jó, küldjön emailt még a héten!

Speciális szükségletű hallgatók: szóljanak nekem!

Javaslatok:

- Dec. 21.
- Jan. 11.
- Jan. 25.

szerda,

10:00 – 11:30

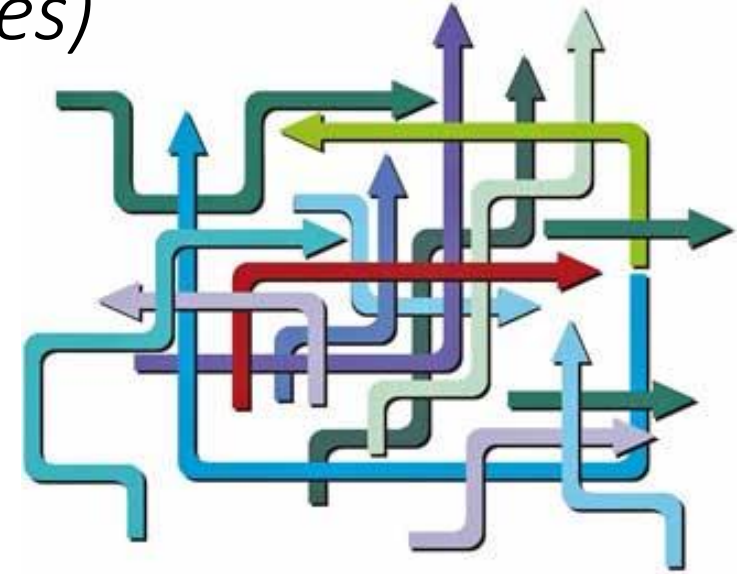
**Online vizsga
engedélyezve**

Visszajelzés (és néhány kiegészítés)
a beadandóval kapcsolatban

Kérdések az eddigiekkel kapcsolatban?

A vallás mint rendszer *(ismétlés)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
 - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok...) adják egyes **rítusok** „értelmét”, magyarázatát.
 - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
 - **Szagrális épületek** és **szagrális tárgyak** **rítusokban** betöltött szerepe.
 - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
 - **A vallási specialisták** (papok, sámánok, stb.) mint a **normák** és **rítusok** szakemberei, akik egyúttal vezetik a **vallási közösségeket**.

Átmeneti rítusok

A rítusok fajtái

- Átmeneti rítusok (Arnold van Gennep, 1909, *rites de passage*):
 - Átmenet, transzformáció X társadalmi státuszból Y társadalmi státuszba.
 - Életeseményekhez kapcsolódó: főleg születés, pubertás, házasság, halál.
 - Beavatási rítusok: pl. felnőtté, pappá, rabbivá, sámánná, doktorrá avatás.
- Naptári rítusok: gyakran áldozati rítusok formájában.
- Áldozati rítusok: adomány az istenségeknek/részére, *ünnepen v. más alkalomból*.
- Krízisrítusok:
 - Például betegség, aszály esetén: a krízishelyzet elhárítása / elviselése érdekében
 - Radnóti: „s az iskolába menvén, a járda peremén, // hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én” (Nem tudhatom, 1944). **Hol a határ vallás és babona közt?**
- Egyéb rítusok

A rítusok fajtái

- Átmeneti rítusok (Arnold van Gennep, 1909, *rites de passage*):
 - Átmenet, transzformáció X társadalmi státuszról Y társadalmi státuszba.
 - Életeseményekhez kapcsolódó: főleg születés, pubertás, házasság, halál.
 - Beavatási rítusok: pl. felnőtté, pappá, rabbivá, sámánná, doktorrá avatás.
- Naptári rítusok: gyakran áldozati rítusok formájában
- Áldozati rítusok: adomány az istenségeknek/részesedésért
- Krízisrítusok:
 - Például betegség, aszály esetén: a krízishelyzet elhárítására
 - Radnóti: „s az iskolába menvén, a járda peremén, // meg, /
egy kőre léptem én” (Nem tudhatom, 1944). **Hol a határ vallás és kultúra között?**
- Egyéb rítusok

Az átmeneti rítusok meghatározzák az egyén helyét a közösségben.

Liminalitás (van Gennep és Turner)

- A rítus: mint válasz az élet „kríziseire”?
Beavatási krízisek, betegségkrízisek, hitkrízisek, életkrízisek, megrendezett krízisek?
- Az átmeneti rítus: átmenet egy „határon” (lat. *limes*)
- Az átmeneti rítusok három fázisa:
 - Szeparáció: a beavatandó szimbolikus elkülönítése korábbi állapotából (pl. térben).
 - Marginalizáció — tranzíció — iniciáció:
a rítuson keresztülmenő különleges állapotban (pl. státuszfüggetlen spec. öltözet).
 - Reintegráció az új állapotába.

Liminalitás (van Gennep és Turner)

- Az átmeneti rítusok három fázisa:
 1. Szeparáció: a beavatandó szimbolikus elkülönítése korábbi állapotából (pl. térben).
 2. Marginalizáció — tranzíció — iniciáció: a rítuson keresztülmenő különleges állapotban (pl. státuszfüggetlen speciális öltözet).
 3. Reintegráció az új állapotába.
- Egy kevésbé ismert, **MA MÁR IRRELEVÁNS** példa: Deut 21, 10–13

10. Mikor hadba mégy ellenségeid ellen, és kezedbe adja őket az Úr, a te Istened, és azok közül foglyokat ejtesz; 11. És meglátsz a foglyok között egy szép ábrázatú asszonyt, és megszereted azt, úgy hogy elvennéd feleségül: 12. **Vidd be őt a te házádba**, hogy nyirja meg a fejét, és messe le körmeit. 13. És az ő fogoly ruháját vesse le magáról, és **maradjon a te házában**, hogy **sirassa az ő atyját és anyját egész hónapig**; és csak azután **menj be hozzá**, és **légy az ő férje**, és legyen ő a te feleséged.

A rítusok lehetséges társadalmi funkciói

- Közös élmény: erősíti a társadalom tagjai közti köteléket, kohéziót, szolidaritást.
- Erősíti a rítusban résztvevők közti köteléket, kohéziót, szolidaritást (pl. kohortban végrehajtott, fájdalmas beavatási rítusok).
- Dramatizálja, újrajátssza vagy újraélhetővé teszi a mítoszokat.
 - Például a *szédereste* mint az egyiptomi kivonulás megélhetővé tétele: a zsidó nép alapvető narratíváját élményszerű formában adjuk át a következő generációnak.
- A beavatandó számára megkönnyíti az átmenetet egy új státuszba.
- A társadalom alapvető értékeit jelenítik meg és adja tovább.
- „Válságok” megoldása annak dramatizálásával.

Funkcionális megközelítés

a vallástudományban:

adott jelenséget azzal magyarázunk, hogy milyen (társadalmi) funkciót, szerepet tölthet be, mi a „haszna”, mivel járul hozzá a társadalomhoz.

Vannak-e átmeneti rítusok
a zsidóságban?

Életszakaszok

Misna, Avot 5:21 (= Pirké avot 5:24)

„Öt évesen a Tórához, tíz évesen a Misnához (!), tizenhárom évesen a parancsolatokhoz, tizenöt évesen a Talmudhoz, tizennyolc évesen a hüpe alá áll. Húszévesen a [betevő után] fut. Harmincévesen ereje teljében van. Negyvenévesen az értelem embere. Ötvenéves korában képes bölcs tanácsot adni. Hatvan az öregedés kora. Hetven az ősz hajé. Nyolcvan az aggkoré. Kilencven évesen görnyedten jár. A százéves mintha már nem is élne, és eltűnt volna a világból.”

Bécsi mohél készlet, antik ezüst.

Születéshez köthető rítusok

Születéshez kapcsolódó fogalmak

- Elsőszülött (בְּכוֹר, *bekhor*): „anyja méhének megnyitója”
- *Salom zakhar* (שְׁלוֹם זְכָר) : péntek esti öröm a fiúgyermek születése után.
- Névadás lányoknál: szombaton az apát felhívják a Tórához, ott áldást mondanak az újszülöttre, és ennek keretében hangzik el először nyilvánosan a (héber) neve.
- Névadás fiúknál: ugyanez a körülméletelés végén.

A körülmetelés

„Belépés Abraham szövetségébe”

- Körülmetelés: *brisz / brit mila*, בְּרִית מִילָה:
 - Bibliai előírás szerint nyolcnapos korban. Sárgaság vagy egyéb ok miatt eltolódhat későbbre.
 - *mohel*: körülmetelő szakember
 - *kvater*: anyjától átveszi, és behozza a terembe a csecsemőt („keresztapa”)
 - *szandek*: a szertartás során a csecsemőt az ölében tartja („keresztapa”)
 - *Elijahu széke*: díszes szék a szandak mellett, amelyre kicsit leteszik a babát (Illés próféta mint a kisgyermeknek védelmezője és a messiás előhírnöke).

Gen 17, 9–14

9. És mondta Isten Ábrahámnak: Te pedig az én szövetségemet őrizd meg, te és a te magzatod utánad, az ő nemzedékeiken át. 10. Ez az én szövetségem, amelyet megőriztetek közöttem és köztetek és magzatod között utánad: Metéltessék körül nálatok minden férfiszemély! 11. Metéljétek körül fitymátok húsát és legyen ez szövetségjelül köztem és köztetek: 12. És pedig nyolc napos korában metéltessék körül nálatok minden férfiszemély, nemzedékeiteken át; a házban született vagy a pénzen vett bármely idegen közül, aki nem a te magzatodból való. 13. Körülmetéltessék a házadban született és a pénzeden vett és legyen szövetségem a testeteken örök szövetségül! 14. A körülmetéletlen férfiszemély pedig, aki nem metéli körül fitymájának húsát, irtassék ki az a lélek népe köréből, szövetségemet szegte meg.

Névadási szokások

Rabbik gyakori elnevezése

- Betűszóval:
 - Rasi = rabbi Slomo Jichaki
 - Rambam = rabbi Mose ben Maimon
- Fontos műve címéről:
 - a Bét Joszef* = rabbi Joszef Karo.

- Korábban csak zsidó (héber, jiddis stb.) nevek:
 - Fiúk: *Cvi-Hirsch ben Mose* (Cvi Hirsch, Mózes fia)
 - Lányok: *Szoro Jentl bat [basz] Eliezer* (Sára Jentl, Eliezer lánya)
 - Hagyományosan apa neve, betegség kapcsán anya neve. Modernek: mindkét szülő neve.
- Modernizálódó állam: polgári nevek és családnevek.
- Polgári név mindennapi használatra ↔ „héber” név zsinagógai használatra.
- Élő személyről nem nevezünk el senkit! Meghalt rokonról gyakran.
Neves rabbikról (például lubavicsiaknál: *Mendl*).

<https://forward.com/news/147997/meet-chaya-mushka-again-and-again/>

Gyermekek

- Pidjon ha-ben (פְּדִיוֹן הַבֵּן): az elsőszülöttek kiváltása 30 napos korban.
- Bekhor (בְּכוֹר, elsőszülött): anyja elsőszülöttje, ha fiú, „a méh megnyitója”.
- Ha nem kohén vagy lévi. Kohéntől, 5 sékelért.

- *Vö. Exod 13, 12–15;
Exod 22,29; 34,20;
Num 3,45; 8,17;
18,16; Lev 12, 2–4.*

Gyermekek

- *Halaka* (הלכה) / *opserenis* (אָפּשערעניש): kisleányok hajvágása 3 éves korban.
- Például lag ba-omer alkalmából, pl. Meronban

Nevelés, tanulás

- לְהִפּוּא, לְקִדּוּשֵׁין וּלְמַעֲשֵׂים טוֹבִים (le-hupa, le-kidusin u-le-maaszim tovim):
„A hüpére, esküvőre és a jócselekedetekre.”
- **Misna Pea 1:1:** *Ezeknek a dolgoknak nincs meghatározott minimális mértéke (siur): a mezők széle (pea), az első gyümölcsök, a megjelenés [Jeruzsálemben zarándokünnepen], a jócselekedet és a Tóra-tanulás. És ezek azok, amelyeknek a gyümölcsét az ember ebben a világban élvezheti, de a sugara megmarad az eljövendő világban is: az apa és anya tisztelete, a jócselekedet, békéltetés ember és társai között. A Tóra-tanulás azonban annyit ér, mint mindez együtt.*

Nevelés, tanulás

תּוֹרָה תַּלְמוּד תּוֹרָה talmud-tóra Tóra-tanulás

• „A tanház (bét ha-midrás) szentsége szigorúbb, mint a zsinagógáé (bét ha-kneszet).” (Sulhan arukh, Jore dea 246,17)

• Héder הֶדֶר: 3 éves kortól

melamed (מְלַמֵּד) 'tanító'

• Jesiva יְשִׁיבָה: bar micvától

rabbi, *jesiva-bóher*, talmid hakham

• Kollel כּוֹלֵל: házasoknak tanulókör

Modern korban:

- Talmud-Tóra
- Rabbiképző szeminárium (Jewish studies / hebraisztika szak)

Barmicva / barmicvo

בר מצווה \ בַּר מִצְוָה

Batmicva / baszmicvo

בת מצווה \ בֵּת מִצְוָה

- *Bar micva* 'a parancsolat fia'. *Bat micva* 'a parancsolat lánya'
- Halákhikus (vallásjogi) értelemben vett nagykorúság:
lányok 12 év + 1 nap, fiúk: 13 év + 1 nap
- Ennek megünneplése → felnőtté avatási szertartássá értelmeződött át:
 - Barmicvo: első Tóra-olvasás, első tfillin (középkor óta)
 - Batmicva: „konfirmáció” (19. század legvége, 20. század első fele óta)
fogadalom savuotkor → a fiúk barmicvájának mintájára.

Életszakaszok

Misna, Avot 5:21 (= Pirké avot 5:24)

„Öt évesen a Tórához, tíz évesen a Misnához (!), tizenhárom évesen a parancsolatokhoz, tizenöt évesen a Talmudhoz, tizennyolc évesen a hüpe alá áll. Húszévesen a [betevő után] fut. Harmincévesen ereje teljében van. Negyvenévesen az értelem embere. Ötvenéves korában képes bölcs tanácsot adni. Hatvan az öregedés kora. Hetven az ősz hajé. Nyolcvan az aggkoré. Kilencven évesen görnyedten jár. A százéves mintha már nem is élne, és eltűnt volna a világból.”

Feladat a következő hétre

Feladat a következő hétre

- Holnap reggelig felkerül a Teamsbe.
- Max. 10 pont = a félév végi jegy 5%-a.
- Leadás a Teamsen belül.
- Határidő: kedd éjfél (23:59).

Viszlát jövő héten!